

Adoptiolapsi, kieli ja kouluunmeno

Puheterapeutina, erityisopettajana ja adoptioäitinä minulta pyydetään usein tietoa adoptiolasten kielenvaihtumisesta ja tähän prosessiin liittyvistä piirteistä. Monet adoptiovanhemmat ovat huolissaan myös kouluunmenosta tai koulussa ilmenevistä kielellisistä pulmista.

Adoptiolapsi kohtaa tilanteen, jossa harva meistä vanhemmista on itse ollut. Hän joutuu vaihtamaan täydellisesti kulttuurin ja kielen. Adoptiolapsi tulee maahan yleensä yksin, joten hän ei pysty säilyttämään alkuperäistä kieltään. Kielen vaihtuessa muutosvauhti saattaa olla hyvinkin nopeaa – etenkin arkisen puhekielen osalta. Kaikkien kielen osa-alueiden omaksuminen vaatii kuitenkin aikaa myös lapselta.

Ihminen kehittyy ympäristössä

Ihmisen kehittyminen on monimutkainen prosessi, joka vaatii tietyt biologiset, psykologiset ja ympäristölliset edellytykset. Meillä ei kuitenkaan ole tarkkaa tietoa siitä, miten nämä eri puolet kehitykseen vaikuttavat. Emme tiedä, mitkä ovat välttämättömiä ja mitkä riittäviä edellytyksiä tai toisaalta sitä, millaiset puutteet riittävät aiheuttamaan vaikeuksia.

Ihminen on kokonaisuus. Niinpä kielikään ei kehity irrallaan, vaan siihen vaikuttavat kaikki lapsen kokemukset. Ihminen on hyvin pitkälle ympäristönsä muokkaama. Opimme niitä asioita,

joita ympäristössämme meille tarjotaan opittaviksi ja omaksuttaviksi. Lapsi ei kehitä itsekseen sellaisia taitoja, joita ympäristössä ei tarjota.

Adoptiolapsilla saattaa olla taustalla fyysisten, emotionaalisten, kielellisten ja älyllisten virikkeiden puute. Tämän vuoksi kehitys uuteen kotiin tultaessa on yleensä aluksi erittäin vauhdikasta näillä kaikilla alueilla. Lapsi kasvaa pituutta vauhdikkaasti. Aluksi hyvinkin apaattiset tai pelokkaat lapset alkavat vähitellen avautua tai toisaalta turvattomat ja ihmissuhteilla pelaamaan tottuneet lapset kasvavat emotionaalisesti lapsiksi. Heikon sanavaraston omaavat tai hyvinkin isot lähes puhumattomat lapset alkavat vähitellen nähdä kommunikaation tarpeellisuutta. Rakkaus, turvallisuudentunne ja virikkeet saavat ihmisiä aikaan lastemme kasvussa. On muistettava, että kehitystä määrää myös perimä. Esimerkiksi erilaisten kielellisten vaikeuksien on todettu ilmenevän ainakin jossain määrin suvuittain. On todennäköistä, että adoptiolastenkin joukossa on niitä, joiden suvussa on esiintynyt kielellistä viivästyneisyyttä.

Meidän on hyvä olla tietoisia siitä, että lastemme kasvu-ympäristö on todennäköisesti poikennut syntyperäisten suomalaisten lasten vastaavasta. Niinpä lapsen tullessa kannattaa olla tuntosarvet kohollaan aistimassa, millaisia virikkeitä hän tarvitsee. Yleensä kannattaa kuvitella lapsi pienemmäksi kuin hän ikänsä puolesta on.

Adoptiolapsen kielen vaihtuminen

Adoptiolapsi oppii uutta kieltä uudessa perheessä ja lähiympäristössä luonnollisesti (informaali oppimisympäristö). Kielen oppiminen muistuttaa näin syntyperäisen kielenoppijan kielen omaksumista. Opittava kieli ei kuitenkaan ole lapselle ensimmäinen, vaan yleensä toinen (joskus kolmas tai neljäs). Tästä näkökulmasta hänen kielenoppimisensa muistuttaa perheensä kanssa tulleiden maahanmuuttajalasten toisen kielen oppimista. Kielen vaihtovaiheessa adoptiolapset osaavat jonkin aikaa osin kahta kieltä.

Toisen kielen oppimisen tutkimuksissa kieltä, jota oppija käyttää välivaiheessa matkalla kohti kohdekieltä, kutsutaan

oppijankieleksi tai välikieleksi. Adoptiolapsen oppijankieli muuttuu kohti suomea monella eri tavalla. Tärviään sekä tietojen ja taitojen lisääntymistä että opitun tiedon uudelleenjäsentymistä. Erityisesti on huomioitava kielen modulaarisuus. Tällä tarkoitetaan, että kielen osa-alueita opitaan osin erillään toisistaan siten, että lapsi saattaa olla taitava jo jollain kielen osa-alueella (esim. ääntäminen tai sanasto), mutta hänellä on vielä suuria pulmia toisella alueella (esim. kielioppi). Adoptiolapsilla oppijankieli on usein ”sekakieltä”, jossa sekoitetaan vanhaa ja uutta kieltä sekä erilaisia nonverbaaleja ilmauksia (ilmeitä, eleitä, yms.).

Kielen vaihtumiselle on annettava aikaa. Kommunikaatiossa pääasia olisi tulla ymmärretyksi ja ymmärtää, ei se, millä kielellä tai muulla keinolla se tapahtuu. Pitkittämällä aikaa, jolloin lasta ymmärretään käyttämällä lapsen omaa kieltä, antaa hänelle aikaa sopeutua ympäristöön ja helpottaa kielen ja kulttuurin vaihtumisesta syntyviä paineita. Alkuvaiheessa vanhempien kannattaa tyytyä käyttämään samasta asiasta koko ajan samaa ilmaisuja, oli se ilmaistu millä keinolla tahansa. Myöhemmin on toki tärkeää, että lapsi oppii ymmärtämään monipuolista ja kielipöllisesti oikeaa kieltä.

Isompana tulleen lapsen kieltä kuvataan usein reikäjuustoksi. Uudessa kotimaassaan lapsi oppii tilanteesta ja lapsesta riippuen ensin sellaisia sanoja ja ilmauksia, jotka kuvaavat hänen kiinnostuksesta kohteita tai jotka sattumalta esiintyvät hänen ympäristössään. Toisaalta häneltä saattaa jäädä oppimatta joitakin tavallisempia sanoja. Hän ei myöskään etene rauhallisesti yksisanavaiheesta eteenpäin, vaan oppii kieltä hyvin sekalaisessa järjestyksessä ja usein hyvinkin nopeasti. Yleensä on vaikea havaita, millä tasolla hän kieltä käyttää ja millaisia aukkoja hänen sanavarastoonsa jää.

Adoptiolapsen kielen tutkimisesta

Tapamme mitata älykkyyttä on hyvin pitkälle opittujen asioiden mittaamista. Harjaantumisella on siis suuri vaikutus testeissä selviämiseen. Kielenvaihto on prosessina vielä aika tuntematon. Kielelliset testit on tehty mittaamaan suomenkielisen lapsen kielenhallintaa lähtien olettamuksista tai tutkimustuloksista sen suhteen, mikä on kielen yleinen oppimisjärjestys.

Kuva: Mirka Marilainen

Ne ovat avuttomia tilanteissa, jossa lapsen kieli ei rakennukaan loogisesti helpoimmista taidoista vaikeampiin, vaan jossa kieltä osataan sieltä täältä vaikeusasteesta riippumatta hyvin, kun taas siellä täällä on ammottavia aukkoja edelleen vaikeusasteesta riippumatta. Ei ole mitään keinoja tutkia sitä, onko uuden kielen omaksuminen sujumassa normaalilla tavalla. Jos herää epäily, että kehitys olisi tavallista hitaampaa tai sisältäisi joitakin erikoisia piirteitä, ainoa mahdollisuus nähdäkseni on kehityksen seuraaminen pitkän ajan kuluessa. Yksittäisellä testauksella ei ole mitään arvoa adoptiolasten – tai muidenkaan maahanmuuttajalasten – kielen kehitystä arvioitaessa.

Adoptiotutkimuksia

Ruotsissa kansainvälinen adoptio on laajamittaisempaa kuin Suomessa, niinpä siellä on tehty enemmän ja laajempia tutkimuksia aiheesta. Hene on tutkinut useissa tutkimuksissa adoptiolasten kieltä. Tutkimuksissaan hän on todennut, että useilla adoptiolapsilla on joitakin vaikeuksia ruotsin kielen hallinnassa. Verrattaessa adoptiolasten kielen oppimista syntyperäisten ruotsalaisten ja maahanmuuttajaperheiden lasten kielen oppimiseen voidaan vaikeudet luokitella kuuluviksi joihinkin seuraaviin luokkiin:

- * tavalliset vaikeudet, joita esiintyy myös samanikäisillä ruotsalaisilla lapsilla
- * tavalliset vaikeudet, joita esiintyy myös ruotsalaisilla lapsilla, mutta nuorempina
- * vaikeudet, joita esiintyy ruotsalaisilla lapsilla nuorempina, mutta jotka ovat tyyppisiä maahanmuuttajalapsille ja toisen kielen oppijoille
- * vaikeudet, jotka johtuvat alkuperäisen kielen interferenssistä (häiritsevistä vaikutuksesta).

SPRINS-ryhmän "Ulkomaiset adoptiolapset ja heidän kielenkehityksensä" -projektin päätutkimuksessa (Hene 1993) verrattiin ulkomailta adoptoitujen ja ruotsalaisten lasten sanojen merkitysten ymmärtämistä. Suuntauksena testituloksissa oli, että sanat, jotka olivat vaikeita ruotsalaisille lapsille, olivat vaikeita myös adoptiolapsille, mutta myös ruotsalaislapsille helpot sanat saattoivat olla vaikeita adoptiolapsille. Toinen suuntaus oli se, että adoptiolapset usein antavat samantyyppisen vastauksen tehtävään kuin ruotsalaislapsetkin. Ryhmänä adoptiolasten sanojen ymmärtäminen oli heikompaa kuin ruotsalaisten lasten, mutta erot vaihtelivat tehtävästä riippuen. Erot ryhmien välillä olivat suuremmat ymmärtämisessä kuin

tuottamisessa, ja suuremmat tutkittaessa sanojen / fraasien abstrakteja merkityksiä kuin niiden konkreetteja perusmerkityksiä. Tutkija kuitenkin huomauttaa, että ryhmien välillä oli enemmän yhtäläisyyksiä kuin eroja. Suomessa on Ukkola (1996) tutkimuksessaan myös todennut ymmärtämisen vaikeudet tuottamisen vaikeuksia suuremmiksi.

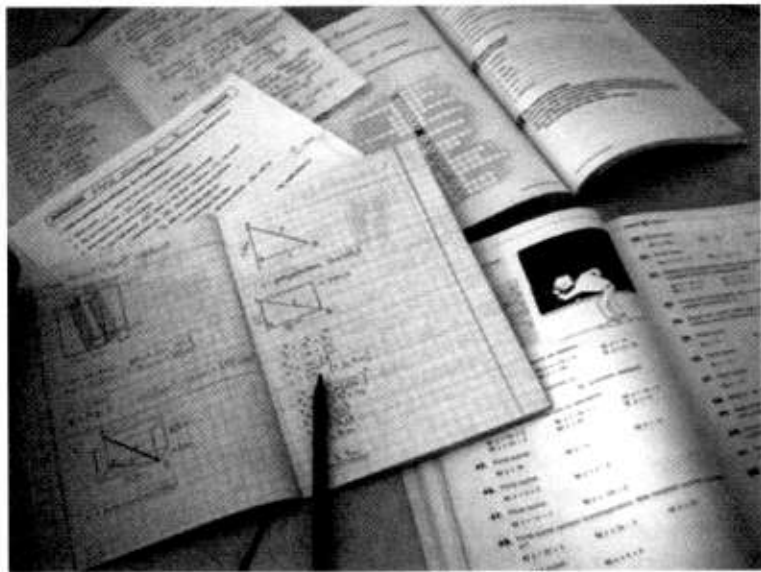
Yksittäisten lasten väliset erot olivat suurempia adoptior ryhmässä kuin ruotsalaislasten ryhmässä. Hene (1993) jakaa adoptiolapset suoriutumisen suhteen kolmeen ryhmään: 1. lapset, jotka osaavat (vähintään) samantasoisesti ruotsalaislasten kanssa, 2. lapset, jotka ruotsalaislapsiin verrattuna selviävät tasaisesti jonkin verran huonommin ja 3. lapset, joiden suoriutuminen on hyvin epätasaista ja jotka osassa tehtäviä selviävät hyvin ja osassa jonkin verran verrokkeja heikommin ja vielä osassa tehtäviä epäonnistuvat täysin. Taustamuuttujien vaikutuksesta sanojen ymmärtämistestissä selviämiseen Hene (1993) toteaa, että tutkimuksessa tuli esiin tendenssi, jonka mukaan nuorempina adoptoidut selviytyivät paremmin kuin vanhempana adoptoidut. Ei kuitenkaan niin, että kaikki pienenä adoptoidut selviytyisivät hyvin tai, että kaikki isompana tulleet selviytyisivät huonosti.

Omassa tutkimuksessani turkin ulkomailta adoptoitujen esikouluikäisten lasten kielellistä tietoisuutta, eli tietoisuutta kielen muodosta ja rakenteista. Vertasin tuloksia Poskiparran ym. (1994) koehenkilöiden saamien kielellisen tietoisuuden tuloksiin. Tulokset kulkivat lähes rinnakkain, eikä niiden perusteella voida sanoa, että ryhmät eroaisivat toisistaan. Viidessä tehtävässä adoptiolasten saamat keskiarvot olivat vertailuryhmää paremmat, kolmessa

huonommat, mutta erot eivät ole suuret. Tutkimuksessani oli mukana adoptiolapsi, joka oli ollut Suomessa vasta 10 kuukautta. Hänen suomen kielen taitonsa olivat vielä selvästi välikielen vaiheessa. Tällä lapsella ja muutamilla muillakin oli tutkimustilanteessa havaittavissa vielä kieliopin ja sanojen merkitysjärjestelmän heikkoa hallintaa. Kuitenkin hänkin sai ikätason keskihajonnan sisälle mahtuvan tuloksen kielellisestä tietoisuudesta yhä osatehtävää lukuun ottamatta. Tutkimukseni perusteella näyttää siltä, ettei kielellisen tietoisuuden hallinta selitä muissa tutkimuksissa todettuja adoptiolapsilla esiintyviä kielen hallinnasta johtuvia oppimisen ongelmia koulussa. Kielellisen tietoisuuden hallinta näyttää olevan ikään / kehityksikään liittyvä taito. Heikommallakin kielitaidolla kykeni suoriutumaan kielellisen tietoisuuden tehtävistä, vaikka isompana tulleet lapsia tarkasteltaessa kielellisen tietoisuuden hallinta näyttäisi liittyvän myös maassaoloaikaan. Kielellisen tietoisuuden testaaminen saattaa ilmentää lapsen yleistä tietoisuuden kehittymistä, joka tosin vaatii myös jonkin tasoista tutkittavan kielen hallintaa. Totesin, että aihetta olisi tutkittava huomattavasti enemmän, jotta voitaisiin miettiä sitä, millaisilla mittareilla olisi missäkin vaiheessa mahdollista kuvata kielen vaihtumisen prosessin kulkua. Olisi syytä miettiä, olisiko kielellisen tietoisuuden testaaminen sellainen mittari, jolla voitaisiin tutkia yleisempääkin kehitystä / tietoisuuden tasoa, tai mahdollisesti kielellisen kehityksen potentiaalia silloin, kun kielioppi ja sanojen merkitysjärjestelmä ovat vielä heikosti hallinnassa.

Adoptiolapsi ja koulu

Adoptiolapsi on koulun alkaessa ollut Suomessa lyhemmän aikaa kuin suomalaiset ikätoverinsa. Eli hänen

Kuva: Mirka Marttilainen

kielenkehitykselleen tällä kielellä on ollut vähemmän aikaa. Myös havaintotaitojen kehitys voi olla erilaista. Esim. oma lapsemme on tullut Suomeen noin 5 ½ -vuotiaana, eikä hän tätä ennen ollut saanut harjaannusta rakentelussa, piirtämisessä, palapeleissä, yms. Hän meni kouluun normaali-ikäisenä, mutta ei todellakaan omannut samoja mitattavia kielellisiä tai hienomotorisia taitoja kuin suomalaiset lapset. Toisaalta hän oli mielestäni kehittyneempi esim. sosiaalisten tilanteiden tajuamisessa ja rytmikassa, mitkä olivat taitoja, joita hän oli lapsena oppinut Etiopiassa.

Kouluunmenosta päätettäessä oleellista eivät ole tutkimustulokset sen hetkisestä taitotasosta vaan lapsen potentiaali oppia. Ongelmana on tietysti se, että tätä oppimisen potentiaalia ei tutkita millään testillä. Niinpä päävastuu kouluvalinnasta on ehdottomasti vanhemmilla. Heille syntyy paras käsitys lapsen oppimiskyvystä, kun he kotona seuraavat lapsen toimia eri tilanteissa, pelaavat hänen kanssaan pelejä, opettelevat lauluja, jne. Myös päiväkodin tai esikoulun opettajat ehtivät yleensä tutustua lapseen siten, että heille syntyy näkemys lapsen oppimistaidoista. Tosin adoptiolapsille tyypilliset ymmärtämisen vaikeudet saattavat jäädä päiväkodissa toteamatta.

Meidän on adoptiovanhempina hyvä varautua siihen tosiasiaan, että useilla adoptiolapsilla on kielestä johtuvia vaikeuksia koulussa. Maahanmuuttajalapsia tutkimalla on todettu, että heille kielitaidon osa-alueista helpoin on puhuminen. Sen jälkeen tulevat tässä vaikeusjärjestyksessä puheen ymmärtäminen, kirjoittaminen ja lukeminen. Siis sekä suullisen että kirjallisen kielitaidon osalta ymmärtäminen on tuottamista vaikeampaa. Ei siis kannata ihmetellä, jos lukuaineiden opiskelu välillä takkuilee. Kerrontaa on helpompi ymmärtää kuin suoraa tekstiä, joten usein lapsi ymmärtää paremmin, kun hänelle kertoo omin sanoin, mitä esim. fysiikan tai biologian tekstit tarkoittavat. Käsitteiden ymmärtämisen vaikeus saattaa aiheuttaa ongelmia myös matematiikan opiskeluun. Lisäksi ymmärtämisen pulmat saattavat aiheuttaa ryhmälle annettujen ohjeiden ja opetuksen seuraamisen vaikeutta. Mahdollisten kielellisten vaikeuksien ei saa antaa pelästyttää. Erityisesti emme saa antaa niiden lannistaa lapsiamme.

Leena Kaivosoja-Jukkola
FM, puheterapeutti, erityisopettaja
Toivolan koulu, Helsinki

Tutkimuksia:

- Hene, B (1987a) De utländska adoptivbarnen och deras språkutveckling. Projektpresentation. SPRINS-rapport 36, Göteborgs universitet.
Hene, B (1987b) Vuxna utlandsadoperade i Sverige – en intervjuundersökning. SPRINS-rapport 37, Göteborg universitet.
Hene, B (1993) Utlandadopterade barns och svenska barns ordförståelse. En jämförelse mellan barn i åldern 10-12 år. SPRINS-gruppen 41. Göteborg universitet.
Kaivosoja-Jukkola, L. (2001) Kansainvälisten adoptiolasten kielellisestä tietoisuudesta esikouluikässä. Erityispedagogiikan proseminaarityö. Kasvatustieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto.
Karjalainen, P. (1996) Amhara ja thai vaihtuvat suomeksi. Teoksessa Sulkala, H & Zaman-Zadeh, M (toim) Suomenoppijan kieli tutkimuskohteena. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 5.
Ukkola, S. (1996) Språkfärdigheter i finska hos utländska adoptivbarn: en studie av ryska adoptivbarn i förskoleåldern. Pro gradu-avhandling. Institutionen för finska och samiska språket och logopedi. Uleåborgs universitet.

Vihjeitä lasten kielenkehityksen ja kielen vaihtamisen tukemisesta voi lukea seuraavista kirjoista:

- Alahuhta, E. (1982) Äidin pieni armahainen. Gummerus.
Alahuhta, E. (1990) Leikin ja puhun, liikun ja luen: puhe-lukivaikkeudet ja perusvalmiuksien harjoittaminen. Otava.
Lampi, I. (1980) Auta lasta puhumaan. Weilin Göös.
Lummelahti, L. (1993) Didaktiset harjoitukset esiopetuksessa. Kirjayhtymä.
Poskiparta, E. (1995) Miten ehkäisen oppilaitteni luku- ja kirjoitusvaikeuden syntymisen? Kielellisen tietoisuuden kehittyminen. Oppimistutkimuksen keskus. Turun yliopisto.
Tornéus, M. (1991) Löytöretki kieleen. Leikkejä ja harjoituksia. Helsinki: VAP-kustannus.

Aina suositeltava:

- Hägglund, G. (1982) Adoptivbarn och språk. Rabén & Sjögren.

Maahanmuuttajien äidinkielen opetusta annetaan Helsingissä seuraavilla kielillä:

albania, amhara, arabia, bengali, bosnia, bulgaria, dari, englantia, espanja, heprea, hindi, hollanti, islanti, italia, japani, kantoninkiina, kreikka, kurdi, liettua, lingala, mandariinikiina, nepali, persia, pilipino, portugali, puola, ranska, romanikieli, ruotsi, saksa, somali, thai, turkki, ukraina, unkari, urdu, venäjä, vietnam ja viro.